Віктор В. Глущенко¹, Євгеній А. Ломака², Ганна Ю. Федорова³
**ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ОПОДАТКУВАННЯ
ФІЗИЧНИХ ОСІБ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ:
МЕХАНІЗМ ТА ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ**

Оподаткування забезпечує національну економіку країни фінансовими ресурсами, але виникає проблема ефективності підходів та оптимізації оподаткування фізичних осіб. Стаття присвячена дослідженню механізму оптимізації оподаткування фізичних осіб в національній економіці України з метою розробки економічних заходів щодо посилення ефективності та оптимізації оподаткування фізичних осіб. Методи дослідження: методи аналізу та синтезу було застосовано при визначенні сутності оподаткування фізичних осіб. При аналізі історичного розвитку процесу оподаткування використано історичний метод. Для побудови моделей формування податкових ставок, а також бюджетних надходжень запропоновано двокроковий алгоритм обробки даних PUF. Розроблено схему механізму оптимізації оподаткування фізичних осіб в національній економіці України. До схеми механізму увійшли такі блоки: оцінки зовнішнього середовища, дослідження впливу податкової системи на ринковий розподіл доходів, формування ефективної податкової системи і підвищення прогресивності податків, блок сприяння оподаткуванню доходів фізичних осіб та соціальних трансфертів задля зростання економіки за рахунок підвищення ефективності та справедливості податку на прибуток праці та капіталу, впливу податкової політики на динамізм та продуктивності бізнесу, включаючи підтримку інвестицій та інновацій, і підвищення розвитку економіки та блок підвищення податкового потенціалу і посилення ефективності податкового адміністрування за рахунок міжнародного співробітництва. На основі фазування динаміки податкових надходжень розвинених країн світу розроблено економічні заходи щодо посилення ефективності та оптимізації оподаткування фізичних осіб податкової системи національної економіки. Вони складаються з посилення прогностичної частини оцінювання ефективності оподаткування фізичних осіб, посилення оцінювання ефективності адміністрування податкової системи та формування ефективної податкової ставки.

Ключові слова: механізм оподаткування, оподаткування фізичних осіб, оптимальний рівень податкових надходжень, алгоритм обробки даних PUF, ефективність оподаткування.

Рис. 3. Літ. 10.

DOI: 10.32752/1993-6788-2020-1-223-121-128

Віктор В. Глущенко, Евгений А. Ломака, Анна Ю. Федорова
**ЭФФЕКТИВНОСТЬ И ОПТИМИЗАЦИЯ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ
ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ
УКРАИНЫ: МЕХАНИЗМЫ И ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ**

Налогообложение обеспечивает национальную экономику страны финансовыми ресурсами, но возникает проблема эффективности подходов и оптимизации налогообложения физических лиц. Статья посвящена исследованию механизма оптимизации налогообложения физических лиц в национальной экономике Украины с целью разработки экономических мер по усилению эффективности и оптимизации налогообложения физических лиц. Методы исследования: методы анализа и синтеза были

¹ V. N. Karazin Kharkiv National University. Kharkiv. Ukraine.

ORCID: 0000-0003-4634-0660

² V. N. Karazin Kharkiv National University. Kharkiv. Ukraine.

³ V. N. Karazin Kharkiv National University. Kharkiv. Ukraine.

применен при определении сущности налогообложения физических лиц. При анализе исторического развития процесса налогообложения использованы исторический метод. Для построения моделей формирования налоговых ставок, а также бюджетных поступлений предложим двухшаговый алгоритм обработки данных PUF. Разработана схема механизма оптимизации налогообложения физических лиц в национальной экономике Украины. Схеме механизма вошли следующие блоки: оценки внешней среды, исследования влияния налоговой системы на рыночное распределение доходов, формирования эффективной налоговой системы и повышение прогрессивности налогов, блок содействие налогообложению доходов физических лиц и социальных трансфертов для роста экономики за счет повышения эффективности и справедливости налога на прибыль труда и капитала, влияния налоговой политики на динамизм и производительности бизнеса, включая поддержку инвестиций и инноваций, и повышение развития экономики и блок повышения налогового потенциала и усиление эффективности налогового администрирования за счет международного сотрудничества. На основе фазировки динамики налоговых поступлений развитых стран мира разработаны экономические меры по усилению эффективности и оптимизации налогообложения физических лиц налоговой системы национальной экономики. Они состоят из усиление прогностической части оценки эффективности налогообложения физических лиц, усиление оценки эффективности администрирования налоговой системы и формирования эффективной налоговой ставки.

Ключевые слова: механизм налогообложения, фазирование, налогообложение физических лиц, оптимальный уровень налоговых поступлений, алгоритм обработки данных PUF, эффективность налогообложения.

Victor V. Glushchenko, Yevhenii A. Lomaka, Fedorova Yu. Hanna

EFFICIENCY AND OPTIMIZATION OF TAXATION OF INDIVIDUALS IN THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE: MECHANISM AND PRACTICAL RECOMMENDATIONS

Taxation provides the country's national economy with financial resources, but there is a problem of the effectiveness of approaches and optimization of taxation of individuals. The article is devoted to the study of the mechanism for optimizing the taxation of individuals in the national economy of Ukraine with the aim of developing economic measures to enhance the efficiency and optimization of taxation of individuals. Research methods: analysis and synthesis methods were applied in determining the nature of taxation of individuals. In the analysis of the historical development of the taxation process, the historical method is used. To build models for the formation of tax rates, as well as budget revenues, we will offer a two-step PUF data processing algorithm. The scheme of the mechanism for optimizing the taxation of individuals in the national economy of Ukraine is developed. The scheme of the mechanism included the following blocks: environmental assessments, studies of the impact of the tax system on the market distribution of income, the formation of an effective tax system and increasing the progressiveness of taxes, the block facilitating the taxation of personal income and social transfers for economic growth by increasing the efficiency and fairness of labor income tax and capital, the impact of tax policy on the dynamism and productivity of the business, including supporting investment and innovation, and improving the development of the economy and the block increasing tax potential and enhancing the effectiveness of tax administration through international cooperation. Based on the phasing of the dynamics of tax revenues of developed countries of the world, economic measures have been developed to enhance the efficiency and optimization of taxation of individuals in the tax system of the national economy. They consist of strengthening the prognostic part of assessing the effectiveness of taxation of individuals, strengthening the assessment of the effectiveness of administering the tax system and the formation of an effective tax rate.

Keywords: *taxation mechanism, phasing, taxation of individuals, the optimal level of tax revenue, PUF data processing algorithm, tax efficiency.*

Peer-reviewed, approved and placed: 10.01.2020.

Постановка проблеми. Разом з тим, вирішуючи ці проблеми, країни вибирають найчастіше різні шляхи і способи їх вирішення. Якись із цих способів, безумовно, є вдалим та ефективним, якись – ні. Цілком природно, що, розвиваючи систему оподаткування кожної з країн, кожен раз виникає проблема доцільності використання підходів до вирішення нагальних питань. При цьому часто без належного наукового обґрунтування та без урахування специфіки соціально-економічної ситуації в країні, копіюються далеко не завжди найвдаліші зарубіжні підходи і методи вирішення тих чи інших проблем.

Тому дослідження механізму оптимізації оподаткування фізичних осіб в національній економіці України з метою розробки економічних заходів щодо посилення ефективності та оптимізації оподаткування фізичних осіб є актуальною проблемою, яка потребує негайного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєві дослідження в питанні оподаткування фізичних осіб є досить актуальними у світовій спільноті [1-3]. Вони проводяться з метою балансування податків і фіскальної конвергенції в Європейському Союзі (ЄС) та серед країн Великої сімки (G7) для збільшення соціальної відповідальності та забезпечення населення [4]. Окрім того, з метою посилення зростання національних економік досліджувалось формування оптимальних ставок оподаткування [5-8].

Мета дослідження. Дослідження механізму оптимізації оподаткування фізичних осіб в національній економіці України з метою розробки економічних заходів щодо посилення ефективності та оптимізації оподаткування фізичних осіб.

Основні результати дослідження. Розглянемо процес формування податків в історичному аспекті.

З часом податкові надходження мають тенденцію до збільшення. Це є яскравою економічною ознакою двох останніх століть. Приведені статистичні дані показують, що країни в процесі свого розвитку збільшували рівень оподаткування. Водночас змінювалися схеми оподаткування, головним чином, збільшуючи переважно податкові бази [7]. Проаналізуємо динаміку податкових надходжень на прикладі таких розвинених країн як Франція, Великобританія та США (рис. 1).

На цих даних можна визначити три основні фази динаміки податкових надходжень досліджених країн.

Перша фаза. Фаза стабільності – до 20-х років XX століття. До цього періоду основною функцією країни було підтримка стабільності, забезпечення національної безпеки, а також підтримка прав власності.

Друга фаза. Фаза зростання – 1920-1980 рр. В цей час значно поширювалися функції держави. Кожне десятиріччя додаються нові функції, а саме: інвестиції в вищу освіту, забезпечення охорони здоров'я, збільшення соціального навантаження тощо. В цей же період значно збільшується частка податкових надходжень в державних доходах (так для Франції в 4,8 рази, для Великобританії в 3,41 рази, для США – в 3,04 рази).

Рис. 1. Динаміка відсотку податкових надходжень від доходів держави [7]

Третя фаза. Фаза стабільності — з 1980 рік по теперішній час.

Оподаткування забезпечує уряди відносно стабільними та стійкими ресурсами: податкові надходження не дуже залежать від зовнішніх рішень і безпосередньо не залежать від коливань цін на товари. Це не означає, що вони ізолюються від економічних циклів чи зовнішніх флуктуацій, однак вони більшою мірою базуються на кінцевому споживанні [7].

На відміну від позик, податки фізичних осіб можуть бути використані для фінансування суспільних благ, не викликаючи державної заборгованості, на яку можуть вплинути екзогенні фактори (наприклад, курси валют, процентні ставки). Через зв'язок між збором податків та наданням суспільних благ оподаткування має тенденцію до посилення підзвітності, що є фактором підвищення ефективності державних витрат. Однак сучасні тенденції до децентралізації призводять до зменшення звітностей з оподаткування фізичних осіб [8].

Оптимальний рівень податкових надходжень відповідає точці рівноваги між граничним доходом, що надається суспільними послугами, благами, а також граничними витратами різних компонентів фіскального простору. У свою чергу специфічна функція податкових надходжень полягає у гарантованому забезпеченні потоків суспільних благ. Функція податкових реформ є узменшенні внеску податків. Це призводить до зниження загальної вартості податкових надходжень [9]. З іншого боку, підвищуючи оптимальний рівень податкових надходжень, такі реформи розширюють фіскальний простір.

Ідентичний ефект спостерігаємо за рахунок підвищення ефективності державних витрат й іншого внутрішньої компоненти фіскального простору. Схематично побудова моделей щодо формування ставок податку з фізичних осіб та прогнозування бюджетних надходжень від нього включає наступні складові (рис. 2).

Рис. 2. Складові побудови механізму формування ставок податків з фізичних осіб та бюджетних надходжень, авторська розробка

1. База даних податкової моделі.

Важливим елементом побудови будь-яких моделей є формування ефективної бази даних (БД), що містить розгорнуту інформацію відносно платників податків. Отже, в більшості розвинених країн такою БД виступає PUF (Public-UseFile), яка містить в собі дані на підставі податкових декларацій фізичних осіб. Цей файл містить досить великі обсяги інформації. Тому для побудови моделей формування податкових ставок, а також бюджетних надходжень запропонуємо двокроковий алгоритм обробки даних PUF.

Він заключається в наступному:

1 крок. На підставі початкових даних обчислюються середні темпи приросту доходів за існуючою ставкою.

2 крок. За рахунок оптимізаційних моделей здійснюється коригування бази даних у LAPUF (Look-AlikePublic-UseFile). Кінцевою метою тут виступає досягнення національних цілей, зокрема: визначення оптимальної ставки оподаткування, наповнення бюджету тощо. Таким чином, корегована база даних окрім даних з податкових декларацій також містить демографічні характеристики щодо стану населення, їх джерела доходу населення та динаміку. Крім того, на цьому кроці ще вивчається групи платників податків, які не надають податкові декларації.

Таким чином, формування бази даних LAPUF дозволяє визначити й оцінити вплив податкових державних пропозицій (ефективних ставок оподаткування), сплату податків та можливі бюджетні надходження. В кінці другого кроку корегована БД LAPUF доповнюється загальними факторами щодо податкової моделі, а саме: багатство, освіта, здоров'я, споживання, та пенсійні змінні для кожного запису в зібраній базі LAPUF.

Для того, щоб була можливість провести аналіз доходів і податкових надходжень на майбутні роки, необхідно ще провести екстраполяцію даних, а також розрахувати прогностні значення ефективної податкової ставки й бюджетних надходжень.

На першому етапі за допомогою екстраполяції здійснюють прогнозування населення країни. На другому кроці за допомогою методів динамічного прогнозування й імітаційного моделювання будують модель визначення ефективної податкової ставки й бюджетних надходжень.

Поєднання цих підходів дає можливість сформувати загальну схему при дослідженні механізму оптимізації оподаткування фізичних осіб в національній економіці України (рис. 3).

Рис. 3. Схема структури блоку, який формує механізм оптимізації оподаткування фізичних осіб в національній економіці України, авторська розробка

До блоків відносять наступні:

Блок 1. Блок оцінки зовнішнього середовища.

Блок 2. Блок дослідження впливу податкової системи на ринковий розподіл доходів, формалізацію ринку праці та економічний розвиток.

Блок 3. Блок формування ефективної податкової системи і підвищення прогресивності податків.

Блок 4. Блок сприяння оподаткуванню доходів фізичних осіб та соціальних трансфертів задля зростання економіки за рахунок підвищення ефективності та справедливості податку на прибуток праці та капіталу.

Блок 5. Блок впливу податкової політики на динамізм та продуктивності бізнесу, включаючи підтримку інвестицій та інновацій, і підвищення розвитку економіки.

Блок 6. Підвищення податкового потенціалу і посилення ефективності податкового адміністрування за рахунок міжнародного співробітництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведені теоретичні та практичні дослідження щодо розроблення механізму оптимізації оподаткування фізичних осіб в національній економіці України дозволило визначити ключові напрямки оптимізації та збільшення ефективності оподаткування фізичних осіб.

Першим напрямком є посилення прогностичної частини оцінювання ефективності оподаткування фізичних осіб (блок 1 та 2 методичного підходу до прогнозування впливу податкових надходжень на національну економіку).

Другий напрямок стосується посилення оцінювання ефективності адміністрування податкової системи (блок 3 методичного підходу до прогнозування впливу податкових надходжень на національну економіку).

Третій напрямок формування ефективної податкової ставки (реалізація методичного підходу до побудови ефективної податкової ставки).

1. Babenko, V., Perevozova, I., Kravchenko, M., Krutko, M., and Babenko, D. Modern processes of regional economic integration of Ukraine into a context that can be sustainable evelopment. E3S Web Conf., 166, 2020. 12001. doi: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016612001>
2. Ломака, Є. Дослідження існуючих систем оподаткування в країнах з розвинутою економікою. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини, економіка, країнознавство, туризм. 2019. № 9. С. 115-120. DOI: 10.26565/2310B9513B2019B9B14
3. Погорлецкий А.И. Налоговая конкуренция в современном мире: роль в реформировании налоговых систем. В кн.: Экономика налоговых реформ: монография / Под ред. И.А. Майбурова, Ю.Б. Иванова, Л.Л. Тарангул. К.: Алерта, 2013. С. 66-82.
4. Глушенко В. В., Ломака Є. А. Оптимізація оподаткування фізичних осіб в національній економіці України: методологічний інструментарій. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини, економіка, країнознавство, туризм. 2019. № 10. С. 97-107.
5. Башко В.Й. Антициклічна фіскальна політика у країнах із сировинною залежністю економіки. Економіка і прогнозування. 2012. №2. С. 47-59.
6. Ломака Є. А. Теоретичні основи побудови ефективної системи оподаткування фізичних осіб в національній економіці України. II Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах»: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 28- 29 квітня 2020 р. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2020. 269 с. С. 195-200.
7. WorldBankGroup. URL: <http://www.worldbank.org/>.
8. Бабенко В.О. Розвиток інноваційної складової зовнішньоекономічної діяльності України в умовах глобалізації світових ринків агроресурсів. Управління інноваційною складовою економічної безпеки : монографія : у 4-х т., за ред. д. е. н., професора Прокопенко О. В. (гол. ред.), к. е. н., доцента Школа В. Ю., к.е.н. Щербаченко В. О. Суми : Триторія, 2017. Т. IV : Розробка та валідація нових методів оцінки глобальних та локальних викликів у системі забезпечення соціальної та екологічної безпеки території. С. 84-101.
9. Podgorna, I., Babenko, V., Honcharenko, N., Sbez-Fernbndez, F. J., Fernbndez, J. A. S., Yakubovskiy, S. Modelling and Analysis of Socio-Economic Development of the European Union Countries through DP2 Method. WSEAS Transactions on Business and Economics, Volume 17, 2020, Art. #44, pp. 454-466. doi: <https://doi.org/10.37394/23207.2020.17.44>
10. Ломака, Є. А. Зарубіжних досвід реформування податкових систем економічно розвинутих країн світу. Український журнал прикладної економіки. 2018. Том 3. № 4. С. 317-324.

1. Babenko, V., Perevozova, I., Kravchenko, M., Krutko, M., and Babenko, D. Modern processes of regional economic integration of Ukraine into a context that can be evelopment. E3S Web Conf., 166, 2020. 12001. doi: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016612001>
2. Lomaka, Ye. Doslidzhennia isnuichykh system opodatkuвання v krainakh z rozvynenoіu ekonomikoіu. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho unіversytetu іmenі V. N. Karazіna. Serіia: Mizhnarodni vidnosyny, ekonomika, krainoznavstvo, turyzm. 2019. № 9. S. 115-120. DOI: 10.26565/2310B9513B2019B9B14
3. Pohorletskiy A.Y. Nalohovaiakonkurentsiya v sovremennom myre: rol v reformyrovanny nalogovikh system. V kn.: Ekonomika nalogovikh reform: monohrafiya / Pod red. Y.A. Maiburova, Yu.B. Yvanova, L.L. Taranhul. K.: Alerta, 2013. S. 66 – 82.
4. Hlushchenko V. V., Lomaka Ye. A. Optymizatsiia opodatkuвання fizychnykh osib v natsionalnii ekonomitsi Ukrainy: metodolohichnyi instrumentarii. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho unіversytetu іmenі V. N. Karazіna. Serіia: Mizhnarodni vidnosyny, ekonomika, krainoznavstvo, turyzm. 2019. № 10. S. 97-107.
5. Bashko V.I. Antytsyklichna fiskalna polityka u krainakh iz syrovyynnoіu zalezhnistіu ekonomiky. Ekonomika і prohnouzuvannia. 2012. №2. S. 47-59.
6. Lomaka Ye. A. Teoretychni osnovy pobudovy efektyvnoi systemy opodatkuвання fizychnykh osib v natsionalnii ekonomitsi Ukrainy. II Vseukrainska naukovо-praktychna internet-konferentsiia «Ekonomiko-upravlinski aspekty transformatsii ta innovatsiinoho rozvytku haluzevykh і rehionalnykh suspilnykh system v suchasnykh umovakh»: Materialy II Vseukrainskoi naukovо-praktychnoi internet-konferentsii, 28- 29 kvitnia 2020 r. Ivano-Frankivsk: IFNTUNH, 2020. 269 s. S. 195-200.

7. WorldBankGroup. URL: <http://www.worldbank.org>.
8. Babenko V.O. Rozvytok innovatsiinoi skladovoi zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy v umovakh hlobalizatsii svitovykh ryнкiv ahroresursiv. Upravlinnia innovatsiinoiu skladovoiu ekonomichnoi bezpeky : monohrafiia : u 4-kh t., za red. d. e. n., profesora Prokopenko O. V. (hol. red.), k. e. n., dotsenta Shkola V. Yu., k.e.n. Shcherbachenko V. O. Sumy : Trytoriia, 2017. T. IV : Rozrobka ta validatsiia novykh metodiv otsinky hlobalnykh ta lokalnykh vyklykiv u systemi zabezpechennia sotsialnoi ta ekolohichnoi bezpeky terytorii. S. 84-101.
9. Podgorna, I., Babenko, V., Honcharenko, N., Saez-Fernandez, F. J., Fern6ndez, J. A. S., Yakubovskiy, S. Modelling and Analysis of Socio-Economic Development of the European Union Countries through DP2 Method. WSEAS Transactions on Business and Economics, Volume 17, 2020, Art. #44, pp. 454-466. doi: <https://doi.org/10.37394/23207.2020.17.44>
10. Lomaka, Ye. A. Zarubizhnykh dosvid reformuvannia podatkovykh system ekonomichno rozvynutykh krain svitu. Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky. 2018. Tom 3. № 4. S. 317-324.